

Asiye, analfabet i informationssamhället

Vad är det som händer där framme i kassan? Vad sysslar hon med, den där kvinnan i vit huvudduk och småblommig fotsid klänning? Kön av stressade innerstadsbor skruvar på sig. Den som står längst fram och har bäst överblick undrar: Varför har hon släpat med sig en massa varor ända hit för att sedan lämna över dem till kassörskan istället för att köpa dem?

Min svärmor Asiye Kama är prismetveten. Torghandlarna hemma i Rinkeby är nog bra, men det är billigare på torget i Tensta så dit brukar hon ta bussen för att handla. Och ibland vill hon överraska oss med någon maträtt som hon uppfattar som svensk, kanske färsk fisk, och då tar hon tunnelbanan in till Vivo vid Fridhemsplan.

Asiye är analfabet. Hon kan tyda priserna på hyllorna, men hon kan inte läsa varubeteckningarna. Hon vet inte vilket pris som gäller vilken vara. Hon kan inte heller fråga något butiksbiträde – hennes svenska räcker inte för det. Därför tar hon med alla varor hon är osäker på till kassan, där kassörskan får slå in dem så att hon kan se priset.

I tio år har Asiye bott i Sverige. Tio år? Ja, det är så länge sedan hon fick sitt uppehållstillstånd. Men hon har tillbringat en stor del av den tiden hos sina döttrar i turkiska Kurdistan. De senaste åren har hon bott där under sommarhalvåret och här under vinterhalvåret.

Här, det är Rinkeby nordväst om Stockholm. Ett invandrartätt, svenskglest, utsatt miljonprogramsområde – kalla det vad ni vill, alla uttryck är numera lika minerade och omgärdade med brasklappar.

Vi sitter i Asiyes kök innanför gardinerna i polyestertyll och talar om språk. På köksbänken bakom henne står en stor laddning yoghurt på jäsning. Hon gör den själv; plockar över en klick med levande bakterier från en tidigare sats och planterar den i nästa för att få den att jäsa.

Asiye är analfabet i en tid som kännetecknas av kommunikationsfixering och i en stad som har utnämnts till informationsteknologins högkvarter på jorden. Det rycker hon på axlarna åt. Hennes cirkelgång mellan moskén och spisen låter sig knappast rubbas av bredbandsdebatter.

Hon lever för sina grannar, kvinnorna som hon träffar över Koranen, och för sina barn med familjer.

Varje år i november–december när hon återvänder till Sverige är hon fullastad med arbetsmaterial: torkade auberginer, paprikor och vinblad, kurdiska sötsaker gjorda av vindruvssaft, nötter och kryddor. Dessa råvaror, kompletterade med färskvaror från torget, omsätter hon i delikatesser.

Så tar hon emot oss på lördagseftermiddagarna, låter oss sträcka ut oss på sofforna som flankerar väggarna i den lilla ettan och lämnar över fjärrkontrollen så att vi kan

zappa mellan paraboltevekanalerna. Hon klär på våra barn undertröjor och skrattar åt våra roade invändningar, proppar oss fulla med mat och skickar med oss resterna hem i tvåliters glassbyttor med gummisnoddar runt.

Trots att Asiye aldrig har gått i skolan talar hon fler språk än de flesta svenskar. Vilka, frågar jag.

– Vilka språk? Kurdiska. Zaza. Turkiska. Lite svenska, säger hon och vänder sig om för att lägga handduken till rätta över yoghurtkullen.

Hennes svar väcker många nya frågor om vad som är ett språk och vad som är språkkunskap och språkbehärskning.

Kurdiska är ett indoeuropeiskt språk, besläktat med persiska, urdu och hindi. Men vad Asiye syftar på när hon säger kurdiska är kurmanci, som är den dominerande varianten av kurdiska i Turkiet. Asiye lärde sig kurmanci när hon gifte sig. Hennes modersmål är zaza, en annan kurdisk variant.

Asiye ser kurmanci och zaza som två olika språk, men språkforskarna kallar dem dialekter. Vari består skillnaden? Ett språk är en dialekt med egen krigsmakt, säger cynikerna. Zaza har ingen krigsmakt, kurmanci har en stympad gerilla. Räknas det?

Med den definitionen är turkiska ett av världens starkaste språk. Det är det enda tillåtna språket vid officiella kontakter i Turkiet, det är språket i radio och TV och det är det språket Asiye under hela sitt liv i Turkiet har talat så fort hon har gått utanför huset i sin hemstad. Idag, när kurdernas kultur i allt större utsträckning urholkas i Turkiet, är det också det språk Asiye talar med sina barnbarn när hon är i Kurdistan.

Svenskan då? I samtal med oss som känner henne kan Asiye göra sig förstådd, framför allt tack vare ett mycket raffinerat och ganska hämningslöst gestikulerande. Men hon kan inte tala med okända svenskar och hon måste ha tolk i alla kontakter med socialtjänst, läkare och tandläkare.

Själv hävdar hon att hon klarar sig bra. Hon ger ett exempel: när hon är hemma hos oss kan hon svara i telefon: *Katarina arbetar. Inte hemma*. Det är bara det att hon använder uttrycket *inte hemma* allt som oftast när hon bara menar *inte*, till exempel: *Nej tack, potatis inte hemma (nej tack, jag vill inte ha potatis)*.

Jag ska dra en parallell: För ett antal år sedan vistades jag någon månad i Turkiet. Efter det var mina kunskaper i turkiska ungefär på en nivå som motsvarar Asiyes kunskaper i svenska. *Yok anlamak (det finns inte att förstå)*, var ett av de uttryck jag egenhändigt konstruerade med hjälp av min ordlista och använde titt som tätt.

Jag kunde inte turkiska, och jag tror att det är korrekt att säga att Asiye faktiskt inte kan svenska.

Men det finns ett annat språk som Asiye använder dagligen och som hon själv bortser från: arabiska. Vissa dagar, när hon mest är hemma för sig själv, är det kanske det språk hon yttrar flest ord på under dagen. Hon kan rabbla arabiska koranverser utantill i timmar och hon håller korankurser för kvarterets kvinnor. Hon förstår vad hon själv säger men hon kan inte tala med en arab.

Asiyes kunskaper i turkiska och arabiska har utvecklats rejält i Sverige, i och med att hon umgås mycket med turkiska kvinnor och har blivit mer religiös än hon var i Kurdistan.

Turkiska är viktigt socialt sett. Arabiska står högt i kurs för att det är Guds språk. Kurdiska, båda varianterna, är hennes viktigaste språk.

Och svenskan då?

– Mycket fint. Svenska mycket fint, säger hon

Hon fortsätter på kurdiska:

– Jag skulle vilja kunna mer. När jag går till doktorn, eller när jag är i tvättstugan eller när jag ska handla. Jag skulle vilja lära mig men jag kan inte.

När Asiye kom till Sverige första gången var hon inställd på att skaffa sig ett jobb. Hon hade visserligen aldrig förvärvsarbetat i Turkiet men hon visste från otaliga gästarbetares vittnesmål att i Sverige jobbar kvinnor.

– Jag ville gärna laga mat på ett sjukhus eller ett dagis. Men mina söner ordnade inget jobb åt mig, och jag förstod att jag måste ha språket, för kommunikationens skull, säger hon.

Hennes kompetens förblev osynlig i vårt samhälle. Hon kunde ha blivit stjärnkock på vilken kurdisk restaurang som helst, om de kurdiska restaurangerna hade vågat servera något annat djärvare än pizza med kebabskött. Hennes sociala kompetens kunde ha tagits till vara inom barnomsorgen eller äldreomsorgen eller någon annanstans där mänsklig värme är en bristvara.

Men istället blev det skolbänken för Asiye, 57 år och utan någon som helst erfarenhet av skola.

Asiye har läst sammanlagt 400 timmar svenska för invandrare (SFI).

– Fyra hundra timmar prata, prata, prata.

Den första delen av undervisningen gick ut på att hon skulle lära sig läsa och skriva på kurdiska. Och idag kan hon skriva sitt namn. Namnteckningen blir prydligare än min fyraåriga dotters men tar också längre tid. Siffror har Asiye lärt sig tyda, för telefonernas, portkodernas och prislapparnas skull, men inte bokstäver.

Sin svenskundervisning fick Asiye i en grupp där kvinnor i hennes ålder och med liknande brister i skolbakgrunden undervisades tillsammans.

– Lärarna var mycket bra. De hjälpte oss fint. Men vi glömde bort allt vi lärt oss när vi kom hem, säger hon på kurdiska.

Sedan går hon över till svenska för att jag verkligen ska förstå att det var hon själv och inte undervisningen som satte käppar i hjulet för inläringen:

– Gammal! Mycket år!

Asiye är svensk medborgare men kan inte svenska. När jag påpekar det skrattar hon gott. Förr hade hon ett turkiskt pass utan att vara turk, nu har hon ett svenskt utan att vara svensk, vad spelar det för roll?

Dessutom, säger hon, talar många av hennes väninnor i Rinkeby lika dålig svenska som hon, fast de har bott i Sverige sedan 1960-talet. De har städat korridorerna på Stockholms storsjukhus i 30 år, ensamma har de släpat sina ryggar och axlar genom långa lysrörsnätter.

– Nu pension. Förtidspension. Ont, säger Asiye och slår ut med händerna i en gest som betyder: sånt är livet, Gud är stor.